

NIEUWSBRIEF 112

Een uitgave van de Stichting Drukwerk in de Marge, ISSN 1382-1962, maart 2005

Van het bestuur

De publicaties *De toekomst van ons grafisch verleden* en *Mooi Marginaal* zijn inmiddels aan vele aangeslotenen overhandigd c.q. bij hen bezorgd. Wij hebben gewacht met verzenden omdat de portiekosten zwaar drukken op de begroting.

Binnenkort zullen de overige ongeveer 200 contribuanten de publicaties toegestuurd krijgen. De in de inventarisatie opgenomen grafische musea en werkplaatsen ontvangen allen ook een exemplaar van *De toekomst van ons grafisch verleden*.

Het ziet er naar uit dat het al jaren in de pen zittende ‘Hommage aan Huib van Krimpen’ boek nog dit jaar zal verschijnen. Will van Krimpen en ons oud-bestuurslid Jaap Lieverse zijn hiermee druk doende.

Ook dit jaar zal de stichting aanwezig zijn bij DRUKSEL, de beurs voor boekmakers, bibliofile drukkers en kleine uitgevers, 16 en 17 april 2005, van 10.00–18.00 uur.

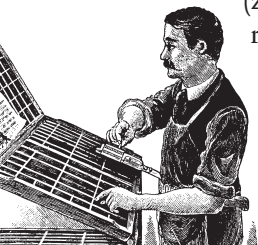
De markt wordt gehouden in de Leopoldskazerne, Charles de Kerchovelaan, gelegen aan de ring van Gent op 200 meter van het SMAK, naast het Citadelpark. Natuurlijk zal ook een aantal Nederlandse drukkers een eigen tafel bezetten. Tijdens de beurs worden lezingen gehouden. Zie ook de berichten elders in dit nummer.

Op pagina 7 treft u het financieel verslag aan.

De stichting was aanwezig op de 26e Amsterdam Antiquarian Book & Print Fair op zaterdag 5 maart. We hebben daar de nodige contribuanten en belangstellenden ontmoet. Ook volgend jaar zal de stichting vertegenwoordigd zijn op deze beurs. De organisatie van de beurs zou graag zien dat we dan ook zorgen voor een drukpers, zodat we demonstraties kunnen geven. Hebt u interesse om hier aan bij te dragen, neem dan contact op met het bestuur.

Het omslag van deze nieuwsbrief is gedrukt door het Grafisch Centrum Groningen (zie pagina 3 en verder). Voor volgende nieuwsbriefomslagen is de redactie nog op zoek naar kandidaten.

Meer informatie via www.pastei.nl.

Nieuwe aanwas

We zijn blij als contribuant te mogen verwelkomen:

2004

Antiquariaat L. van Paddenburgh,
Leiden
Martin van den Akker, Amsterdam
Boekbindatelier Pampiere Werelt,
's-Gravenwezel
A.G.J.M. Borms, Voorburg
Joop van Breda, 's-Hertogenbosch
P.E. Bijvoet, Leiden
A.E. Creutzberg, Den Haag
M.J. Duinker, Amsterdam
Paula van den Elshout, Rotterdam
Isa de la Fontaine Verwey-le Grand,
Amsterdam
A.W. van der Goot, Amsterdam
Peter van den Hoek, 't Zandt
Fokas Holthuis, Den Haag
J. Horn, Groningen
Frank van den Ingh, Leiden
Wilma van Ipenburg, Gouda
Rob Jansen, De Bilt
A. van Kammen, Den Haag
Eva Kipp, Kloosterburen
Rob Koch, Uithoorn
W. Lofvers, Bakhuizen
G.H.J. Maat-Grijsen, Vlaardingen
Mieke Smeulers, Delft
Marijke Stapert-Eggen, Lunteren
Stichting De Roos, Amersfoort
P. Vernout, Haarlem
Dirk Vooren, Leiden

2005

Truus de Boer, Franeker
Corrie Boswinkel Rotterdam
Anjolieke Dertien, Kampen
Drukkerij De Raddraaier, Amsterdam
J. Hekkelman, Wassenaar
Ruth Hohe-Daan, Paterswolde
Mineke Hollestelle, Groningen
Emmy Joosten-Eerdman, Dodewaard
Jaap Lieveise, Amsterdam
Antje Postma, Amsterdam
Agnes van Rijen, Groningen
Frans Sellies, IJselmuiden
Thomas Siemon, Leipzig
Ed Vermeulen, Dwingeloo
Janke de Vries, Groningen
C. van Wetten, Den Haag

Bij het omslag

De letterproof van het Grafisch Centrum Groningen

In 2004 vierde het Grafisch Centrum Groningen, de plek voor cursussen en vrijwerken op het gebied van de grafische technieken, zijn veertigjarig bestaan. De Letterproof was één van de jubileumactiviteiten. Vijfentwintig typografen maakten vanuit het gezamenlijke thema cultuur een ware letterproof. Van het typografisch materiaal, maar vooral ook van de persoonlijke stijlen en fascinaties van de margedrukkers rondom het Grafisch Centrum.

Cor Aerssens, dozenmaker, handboekbinder en margedrukker, maakte voor De Letterproof de prent die nu ook het omslag van deze Nieuwsbrief vormt.

Typografie bij het Grafisch Centrum

In de eerste jaren van het bestaan van het Grafisch Centrum speelde de typografie geen rol. Dat mag opmerkelijk heten, omdat de werkplaats een idee was van een aantal leden van De Ploeg. Hendrik Nicolaas Werkman, befaamd om zijn typografische druksels, was een belangrijk lid van deze groep geweest, maar zijn executie

DADA? **DADA!**

'HET ZAL U WAARSCHIJNLIJK VERWONDEREN VAN IEMAND DIE AAN HET DADAÏSME ONSCHULDIG IS, VAN EEN NIET-DADAÏST EEN EN ANDER OVER DADA TE VERNEMEN.'

'DADA: de schrik van den clubfauteuilbourgeois, den kunstcritikus, van den artist, van den konijnenfokker, van den hottentot, - van wien al niet.'

"Ik zou overigens pretentius zijn, wanneer ik in de mening verkeerde, dat het mogelijk ware het mysterie Dada intellectueel bevattelijk te maken. Dit is onmogelijk en zelfs den dadaïsten niet gelukt. Dada is een gezicht. Dada wil geleefd zijn. Dada verlangt geen intellectueele bevattingsmogelijkheid. Dada wijst elke logische begripsassociatie onverbiddelijk van de hand."

  'Dada is geen kunstbeweging.'

'Dada is eene direkte levensbeweging die zich keert tegen alles, wat wij ons als levensbelang voorstellen.'

'Dada stelt überhaupt geen vragen.'

Theo van Doesburg 1923

vlak voor het eind van de Tweede Wereldoorlog betekende een voorlopig einde van het gebruik van deze techniek binnen de Groninger Kunstkring.

In de loop van de jaren '60 groeide bij Jan van der Baan, die samen met Johann Faber een belangrijke spil was in het jonge Grafisch Centrum Groningen, de belangstelling voor de artistieke mogelijkheden van het werken met loden letters. Het was de tijd waarin professionele drukkerijen langzamerhand overgingen op modernere technieken en veel van hun boekdrukmaterialen afstoten.

Het Grafisch Centrum verhuisde in 1971 naar de Warmoesstraat, waar genoeg ruimte was om ook de typografie een plaats te geven. Overal kwam materiaal vandaan: van kleine drukkerijen, individuele drukkers, clichéfabriek De Poel, Drukwerk in de Marge, Johan Enschedé en Zonen en de Mesdag Kliniek. Inmiddels heeft de typografische afdeling drie persen en achttien bokken met letters, lijnen, ornamenten en honderden clichés.

**nationale verkiezing van het
mooiste jaartal
van na het prima wijnjaar nul (0)**

69
69
96
1792
1789
375
1066 3452 789 50
1236 45 ∞ 1492
34 1942 56780 356780

1568 1234567890 1945
genomineerd: MMV

Elze ter Haeckel, De Vier Seizoenen diverse soorten cijfers uit verschillende coepsen

Cursussen typografie

Begin jaren '70 werden er ook docenten aangetrokken en een cursusprogramma opgezet. Dat bleek een gouden greep. Steeds weer nieuwe cursisten leerden in de loop van de jaren typografieren bij Feike Boorman en Gerard Bolman, beiden afkomstig van Wolters Noordhoff.

De typografische opleiding van het Grafisch Centrum Groningen is uniek in Nederland en speelt al drie decennia een sleutelrol binnen het margedrukken in Groningen. Oud-cursisten richtten vaak hun eigen imprint op om bibliotheek uitgaven, ex-librissen, affiches en kopermaandagprenten te maken. Daarbij werken sommigen als vrijwerker bij het Grafisch Centrum en sommigen met eigen materiaal. Naast de cursussen organiseert het Grafisch Centrum ook gespecialiseerde workshops typografie.

De Letterproef

De Letterproef is Japans gebonden met een omslag en heeft 50 bedrukte pagina's. De oplage is 100, waarvan 50 voor de verkoop bestemd zijn. Voor leden van Drukkerij in de Marge kost De Letterproef € 95, anderen betalen € 115 (deze prijs is

Rondo's en gevulde koeken?

BROODLETTER:

corps 10 no. 310 minimum 1,75 kg

*Appelkappen Bokkeproesjes Croissants Duitse bolletjes Eierkuchen Fikken Groninger koek Hobnougat
Indische cake Indischekoeken Kokoemacronen Lange stingers Meerkoppen Napperzonnen Oudejoodsekoek
Puddingbroodjes Quiche Roggebrood Stroopwafels Tam-pouzen Wasnetbrood Wachtmeesterkoeken
Waddenbrood Zandta Brood Yoghurtbrood Zwarte roomkaterballekens* *☞ ☛ ☞ ☛ ☞ ☛ ☞ ☛ ☞*

VET:

corps 71 no. 319 minimum 28 kg

Slagroomsoesjes!

GISTCULTUUR:

corps 10 no. 310 minimum 1,75 kg

1 2 4 8 16 32 64 128 256 512 1024 2048 4096 8192 16384 32768

corps 28 no. 318 minimum 9 kg

*Uw warme bakker
heeft 't, speciaal voor U.*

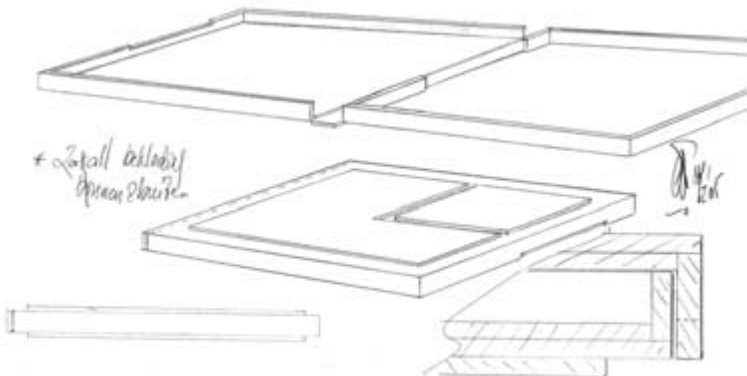

exclusief € 5 verzendkosten). Met de opbrengst van De Letterproef worden nieuwe materialen voor de typografische afdeling gekocht.

Voor meer informatie over de cursussen en workshops typografie of bestellen van De Letterproef van het Grafisch Centrum Groningen kun je contact opnemen met coördinator Hans Horn: (050) 542 07 42 of 06-25178093. Kijken op onze site kan ook: www.grafischcentrumgroningen.nl

Overslagdoos bij de letterproef

Speciaal voor de Letterproef, en aansluitend op de stijl daarvan, ontwierp Cor Aerssens een overslagdoos. De doos wordt gemaakt met zuurvrije kleefstoffen en karton, en biedt een volledige en functionele bescherming. Aerssens heeft een grote fascinatie voor de mogelijkheden van karton en is steeds

Begroting 2005

<i>Inkomsten</i>		<i>Uitgaven</i>	
Contributies	12.500,-	Nieuwsbrieven	6.000,-
Rente	300,-	Portokosten	2.500,-
Aflossing St, Minotaurus	2.000,-	Boekkunstbeurs 2003	3.500,-
Verkoop publikaties	500,-	Boekkunstbeurs 2004	3.500,-
		Administratiekosten	200,-
		Bankkosten	50,-
		Beurskosten DRUKsel 2005	100,-
		Beurskosten Paradiso 2005	75,-
		Website	100,-
		Jaarbijdrage KvK	30,-
		Puettmann-prijs	100,-
		Bijdrage Tiele-stichting	250,-
		Bijdrage kosten postbus	56,50
		Saldo	-/- 1.161,50
	<hr/>		<hr/>
	€ 15.300,-		€ 15.300,-

Frans den Breejen, penningmeester

Oproepen en mededelingen

Papier 2004

Ach, de meeste leden van Drukwerk in de Marge zullen het wel weten: papier heeft een naam, een gramsgewicht en een leverancier. Maar dat het bij elkaar om honderden papiernamen gaat, een grote diversiteit aan gramsgewichten en maar elf leveranciers, dat maakt een overzichtelijke opsomming bijzonder handig. Het gaat om de brochure Papier 2004, een uitgave van 42 bladzijden (formaat A4), verzorgd door uitgeverij Compres te Leiden. Eigenlijk is deze uitgave een bijlage bij de vakbladen Compres en Printbuyer, maar de geïnteresseerden kunnen via printbuyer@compres.nl een exemplaar bestellen.

Peter Duijff

Dozen verkocht, noodfonds blij!

Met een stemmige bijeenkomst in het voor de meeste Corps 8-leden verre Oldenzaal is het project 'Doos voor Koos' afgerond. Alle 'Corpsballen' kijken terug op een drukke productieperiode waarin ook de dozen moesten worden gevuld en verzonden. De dozen waren, dank zij een opwekkend bericht in de *NRC*, binnen één week uitverkocht! Dank zij uitermate slim handelen, veel dozen konden op de Kunstbeurs in Leiden al worden afgeleverd, maar ook door uiterst contentieus bewind van thesaurier Weststrate, bleek een aanzienlijk bedrag 'verdiend' te zijn. Het Noodfonds van Vluchtelingenwerk, waaruit de grotere en kleinere noden van vluchtelingen worden betaald of geleend, werd dank zij de deze drukkersactiviteit € 3200 rijker. Corps 8 bezint zich alweer op een volgend project, want de samenwerking verloopt steeds prima en is erg stimulerend, zeker als er een bedrag voor een goed doel overschiet.

Kees Baart

Wat doet een (leerling)meubelmaker in een drukkerij?

Mijn naam is Guido Duijff. Ik ben 18 jaar en volg na mijn HAVO nu de opleiding tot meubelmaker. Ik heb voor verschillende vakken vrijstelling gekregen en dan kan het gebeuren dat ik naast de nodige tussenuren vaak een hele dag vrij ben. En dan loop je wel eens tegen leuke opdrachten aan. Zo heb ik voor de Victoria degelpers van Gerard Post van der Molen twee nieuwe eikenhouten papierdragers gemaakt. De rilmachine van Niels Klinkenberg heb ik voorzien van nieuwe bladen waarbij met MDF versterking is aangebracht. Dit half jaar heb ik wel tijd voor vergelijkbare klussen. Heeft u in uw drukkerij deze meubelmaker even nodig, stuur mij dan een e-mail: gduyff@hotmail.com en ik neem contact met u op.

Guido Duijff

De rilmachine van Niels Klinkenberg met de nieuwe bladen en de nieuwe zijaanleg van Tjitze Mast

Eerste prijs voor Joop Visser in grafiekwedstrijd

In het kader van de Reuchlin-herdenking Pforzheim in maart 2005 werd een internationale grafiekwedstrijd georganiseerd. Inzenden was slechts mogelijk op uitnodiging van de stad Pforzheim en de Pforzheimer Zeitung die een belangrijk kultuurfonds kent.

Het leverde een rijk gevarieerd skala van grafische mogelijkheden op, waarbij gebruik gemaakt werd van alle denkbare technieken: van computer tot papiertrouv . Alles is geconcentreerd rond het voorstel voor een portret van de beroemde jurist, humanist Johannes Reuchlin, tijdgenoot en bekende van Erasmus, die geen portret uit zijn eigen tijd heeft meegekregen.

Aan de wedstrijd en de daaraan gekoppelde boekententoonstelling werd deelgenomen door kunstenaars uit Duitsland, Zwitserland, Tjechië, Oostenrijk, Italië en Nederland. De Nederlandse kunstenaar Joseph Johannes (Joop) Visser, uit Easterlittens Frl. werd geëerd met de eerste prijs. De jury bestond uit kunsthistorica Claudia Baumbusch, kunstenaar René Dantes, kulturredaktrice Sandra Pf fflin und Prof. Manfred Schmalriede.

Een tentoonstelling met alle prenten is in de periode maart/april in de stadsbibliotheek van Pforzheim te zien. Joop Visser zal in dit kader een uitgave maken met materiaal dat werd gebruikt tijdens de voorbereidingen van de prent, en een nieuwe compositie voor koor en orgel. Dit werk zal tijdens de opening van de Pforzheimer BuchKunstMesse (18 tot 20 maart 2005) worden aangeboden.

Daarnaast worden in de vitrines van de Stadsbibliotheek Pforzheim vanaf 23 maart uitgaven getoond uit het fonds van Oostenrijks 'Edition Thurnhof'. Deze bekroonde (Staatsprijs 2004 voor Kultuurbevordering, Oostenrijk) uitgeverij brengt gemiddeld tien maal per jaar een auteur en een beeldend kunstenaar bij elkaar voor een korte werkperiode. De keuze van kunstenaars is steeds uiterst gedurfd en zeer persoonlijk, en wordt gemaakt door de in een wijdvertakt Europees cultureel netwerk (Oost en West van voor en na de toenadering) werkende Anton Kurz.

In de werkperiode, die direct in bibliotheek-, studie-, galerie- en drukkerijruimten plaatsvindt, is de totstandkoming van de uitgaven geheel gericht op een zo direct mogelijke actie-werkwijze. De gekozen kunstenaars dienen dan ook bijzonder flexibel om te kunnen gaan met het gehele spectrum van hun werk.

Niet de afgewogen bloemlezing, 'het beste uit het werk', wordt in een verantwoordde vormgeving aan de lezer voorgelegd; nee, het gaat de uitgever erom om de 'deelnemers' aan deze 'sessies' terug te voeren naar de belangrijkste ontstaansmoment van hun werk, om zo de lezer/kunstbeschuwer als in een spontaan proces mee te voeren.

De diverse reeksen ('Oxohyph', 'Dino-T-Drucke', 'Mappenwerke', 'Catalogi' etc.) hebben allen een eigen eigen karakter, maar steeds blijft de inbreng van de kunstenaars volledig op de voorgrond. 'Bijzondere bijstand' wordt alléén bij druktechnische onderdelen (en zelfs dan alleen op de achtergrond) door het hoofd uitgeverij en zijn directe medewerker gegeven; zij werken verder eigenlijk vóór alles als inspirator en stemmingmakers.

Joop Visser

Berichten Plantin Genootschap

Plantin-Moretusprijzen 2005 & De Ongekroonde Jaren

Vorig jaar zijn na zeven stille jaren voor het eerst weer de Plantin-Moretusprijzen voor de best verzorgde boeken in Vlaanderen uitgereikt. Acht boeken die zich, volgens de deskundige jury, onderscheidden door hun uitzonderlijke verzorging – op het vlak van onder meer typografie, grafische vormgeving en prettige hanteerbaarheid – werden tijdens een feestelijke persconferentie in het Antwerpse Museum Plantin-Moretus/Prentenkabinet bekroond en nadien aldaar geëxposeerd. De tentoonstelling van de bekroonde werken is nog te zien in Antwerpen (KBC-toren, mei/juni 2005) en Damme (Stadhuis, augustus 2005).

De Vlaamse Uitgevers Vereniging en het Plantin Genootschap bundelen opnieuw de krachten en bieden uitgevers en vormgevers in 2005 de gelegenheid om hun best verzorgde boeken van 2004 in te zenden. De uitgaven dienen de Vlaamse vormgeving of uitgeverswereld in de ruimste zin te vertegenwoordigen.

De laureaten zullen tijdens een feestelijke persconferentie eind september bekend gemaakt worden, waarna de bekroonde boeken in binnen- en buitenland tentoongesteld zullen worden.

De precieze modaliteiten en het deelnameformulier zijn op te vragen bij het Plantin Genootschap. De uiterste inzenddatum voor deelname aan de Plantin-Moretusprijzen 2005 is 20 april 2005.

Dat er zeven jaar lang geen Plantin-Moretusprijzen zijn uitgereikt, wil natuurlijk niet zeggen dat er al die tijd geen mooie boeken zijn verschenen. Het Plantin Genootschap stelt u daarom in de gelegenheid om zelf te beoordelen welke pareltjes er in die zeven jaren allicht een bekroning hadden verdiend.

Dat kan op de tentoonstelling 'De Ongekroonde Jaren', die in de marge van ABC2004 Antwerpen Wereldboekenstad zal plaatsvinden op een locatie die zich tijdens het boekenjaar typografisch markant heeft gemanifesteerd in het stadsbeeld: de KBC-toren in het hartje van de Antwerpse binnenstad.

'De Ongekroonde Jaren. Een selectie van de best verzorgde boeken 1996–2002' zal plaatsvinden van 4 mei tot en met 30 juni 2005 in de Scaldis-zaal van de

KBC-toren en is op werkdagen toegankelijk van 9:00–17:00 uur en op zaterdag van 13:00–16:00 uur, behalve op feestdagen. De KBC-toren zal gesloten zijn van 5–8 mei en van 14–16 mei. Op deze tentoonstelling zijn ook de in 2004 bekroonde boeken te zien.

Nadere informatie: Plantin Genootschap vzw, Martijn van Groningen, Museum Plantin-Moretus/Prentenkabinet, Vrijdagmarkt 22. 2000 Antwerpen, tel. (03) 221 14 68, e-mail info@plantingenootschap.be, www.plantingenootschap.be

Nieuwe cursuscyclus in september 2005

Eind september van dit jaar begint een nieuwe reeks cursussen van het Plantin Genootschap vzw, Hoger Instituut voor Grafische Kunsten. Het Genootschap legt zich toe op de verbetering van het esthetische peil van de typografie en de grafische kennis in het algemeen. De cursuscyclus die het daartoe organiseert, richt zich tot iedereen die actief is of wil worden binnen het brede spectrum van de grafische communicatie, maar in het bijzonder tot grafische vormgevers, typografen, dtp- en pre-press-medewerkers, communicatieverantwoordelijken en uitgevers.

De cursussen beogen zowel een inzicht te geven in de rijke grafische traditie en historische achtergronden, als een esthetische en technische kennis te ontwikkelen, die de cursisten in hun beroepsactiviteiten kunnen toepassen. Uiteenlopende onderwerpen als druktechnieken, papierfabricatie, kopijvoorbereiding, boekbinden, mediarecht en kostprijsberekening komen aan bod.

Een kleine veertig gespecialiseerde docenten behandelen telkens één aspect van het grafisch proces, gaande van de geschiedenis van de drukletter tot de actuele digitale technieken. Onder hen ontwerpers van overheidsdrukwerk, zaakvoerders van letterbibliotheken, letterontwerpers en eminente wetenschappers uit binnen- en buitenland.

De cyclus loopt over twee jaar en omvat driehonderd lessen, uitsluitend gegeven op zaterdag. De lessen worden gegeven in het speciaal ingericht Christoffel Plantinauditorium in het prachtige en historische kader van het Museum Plantin-Moretus/Prentenkabinet te Antwerpen. Om de persoonlijke aandacht zoveel mogelijk te waarborgen is het aantal cursisten beperkt. Van hen wordt wel enige kennis en ervaring verwacht. De opleiding is als posthogeschoolvorming erkend door de Hogeschool Antwerpen.

Een uitvoerige beschrijving van de cursussen is beschikbaar via onze website www.plantingenootschap.be, waar u ook een algemene brochure of een studiegids kunt aanvragen. Dat kan natuurlijk ook telefonisch via (03) 221 14 68 of per fax via nummer (03) 221 14 62.

Uitgeverij Hollandia

In 2003 verwierf de Bibliotheek van de Koninklijke Vereniging van het Boekenvak (KVB) het archief van uitgeverij en drukkerij Hollandia. Deze schenking beslaat de periode vanaf de oprichting in 1899 tot 2002. Sinds 2000 maakt Hollandia deel uit van Gottmer/J.H.W. Becht.

Hollandia is een middelgrote algemene uitgeverij met een zeer divers fonds. Een van de meest bekende titels is zeker *Den Gulden Winckel*. Dit maandblad voor boekenvrienden verscheen van 1902 tot 1942 en besteedde aandacht aan Nederlandse en buitenlandse literatuur. Tot de medewerkers behoorden onder meer de dichters Hendrik Marsman, J.C. Bloem en Jan Greshof, die ook lange tijd de redactie voerde. In 1947 werd een nieuw literair tijdschrift opgericht: *Het Boek van Nu: maandblad voor boekenvrienden*, met in de redactie onder anderen Garnt Stuiveling. *Het Boek van Nu* werd in 1963 opgevolgd door *Het Nieuwe Boek: kritisch informatief maandblad*, waarin auteurs als Clare Lennart, Hans Andreus en Clara Eggink publiceerden.

Hollandia gaf meer tijdschriften uit. In 1936 werd van Scheltema & Giltay *Contact: maandblad voor de rijpere jeugd* overgenomen, dat tot 1968 zou blijven bestaan. Het was aantrekkelijk vormgegeven en stond inhoudelijk op een hoog niveau. Zo waren er in de jaargang 1937 niet alleen artikelen over sport te lezen maar ook over jazz, fotografie en politiek.

In de periode 1905–1936 trok Hollandia regelmatig de aandacht met een reeks brochures onder de titel *Pro en Contra betreffende vraagstukken van algemeen belang*. In elk deeltje werden door twee opposanten de voors en tegens van allerlei maatschappelijke problemen en vraagstellingen belicht. Onder de auteurs treft men bekende namen aan als Ferdinand Domela Nieuwenhuis, Anton Pannekoek, Frans Coenen en Evert Wichman. De onderwerpen liepen uiteen van kunst aan het volk, anarchisme en het vrije huwelijk tot verhoging van accijns op gedistilleerd. Dergelijke reeksen brochures, gericht op de ontwikkeling van een breed publiek, wisselde Hollandia af met meer prestigieuze werken. Bijvoorbeeld de serie *Boeken van wijsheid en schoonheid*, waarin onder meer *Uren met Spinoza* van J.D. Bie-

Roman van Leon Uris, 23e (goedkope) druk, 1963

Jeugencyclopedie, 1938

Meisjesboek met een omslag van de bekende illustrator Hans Borrebach, 1946

rens de Haan en *Uren met Andersen* van I. Boudier-Bakker verschenen.

Na de Tweede Wereldoorlog veranderde geleidelijk het karakter van het fonds. De hobbyboeken deden nu hun intrede. In de jaren zestig begon Hollandia met de uitgave van nautische boeken; inmiddels is de uitgeverij toonaangevend op dit gebied. Naast non-fictie bleef er literatuur verschijnen: romans, toneelstukken, jeugd- en kinderboeken. Tot de meest succesvolle titels in dit segment behoorden zeker die van Leon Uris uit de jaren zestig: zijn *Armageddon*, *Exodus* en *Gezwoeren kameraden* beleefden herdruk na herdruk. Een vergelijkbaar kassucces werd in de jaren zeventig en tachtig behaald met werk van Hannah Green, zoals *Ik heb je nooit een rozentuin beloofd*.

Het Hollandia-archief omvat het vrijwel complete fonds maar ook correspondentie met auteurs, bedrijfsadministratie en foto- en illustratiemateriaal. Deze schenking is door Tonnis Muntinga, de laatste uitgever/directeur, voor de overdracht aan de Bibliotheek van de kvb geordend en geïnventariseerd. Het archief Hollandia is nu dus toegankelijk voor onderzoekers en andere belangstellenden.

Nico Kool

Overgenomen uit de *Nieuwsbrief voor de Vereniging van Vrienden van de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam*, nummer 10, maart 2005

Van de werkgroep Techniek

Rilmachine incompleet?

Rillen of ritsen is een techniek om in het papier of het karton een lange groef aan te brengen waarlangs het papier of karton vervolgens gevouwen kan worden. Bij dik karton kan zelfs sprake zijn van het gedeeltelijk insnijden van het papier. Bij de meeste degelpers zijn hiervoor speciale messen beschikbaar en er bestaan hiervoor verschillende, met de hand (en voet) te bedienen machines. Bij

deze speciale rilmachines zijn meestal verschillende soorten messen bijgeleverd. Daarmee wordt het mogelijk om naast her rillen ook kleine perforaties aan te brengen, zoals bij postzegel, of grote zoals bij een 23-gats multoringband. Het blijkt dat bij veel drukkers een dergelijke machine staat, maar dat de messen beschadigd of verroest zijn en om die reden niet meer functioneren. Het komt evenzeer voor dat de set van messen in de loop der tijden incompleet is geraakt. In beide situaties kan de rilmachine niet optimaal worden ingezet. Tjitze Mast is bereid en in staat om een deel van deze problemen op te lossen. Terecht geeft Tjitze aan dat het voor hem voordelen geeft om eerst te inventariseren wie een defecte of incomplete rilmachine heeft en welke problemen opgelost zouden moeten worden. Na deze ronde kan Tjitze dan een plan van aanpak maken en kijken of in zekere zin sprake kan zijn van een kleine serie nieuwe ril- en of perforatiemessen. Daarom staat in deze Nieuwsbrief de oproep om voor 1 mei per e-mail aan mij door te geven of u een defecte rilmachine heeft staan en wat daaraan gerepareerd of aangevuld zou moeten worden. Het is wel zo zakelijk om daarbij op te merken dat bij vervaardigen van nieuwe messen kosten worden gemaakt voor materiaal en het gebruik van specifieke draai- en freesbanken. Het is eveneens denkbaar dat u op een stoffige plek onderdelen heeft staan van een reeds verdwenen rilmachine.

Wellicht kunnen deze onderdelen een rol spelen bij de renovatie van andere rilmachine. Ook dan vraag ik u contact met mij op te nemen. In de volgende Nieuwsbrief wordt het vervolg van deze actie gemeld.

Reacties: p.duijff@home.nl

Peter Duijff

Handrilmachine zonder rilmessen

Perforatiemessen van de handrilmachine

Het Vademecum Drukwerk in de Marge: Dringende oproep

Het is al weer enige tijd geleden dat ik het omvangrijke werk in de vorm van een digitaal bestand van Arnold van Kessel heb overgenomen. Deze database vormt de bron voor het (kunnen) samenstellen van ‘Tot de Laatste Bout’ *het Vademecum voor en over Margedrukker!*.

Arnold begon destijds ernstigere problemen te krijgen met zijn gezondheid en wilde deze zaken graag aan iemand overgeven. Dat viel hem zwaar. Het door hem gedane werk om het grafisch erfgoed in beheer bij de leden van onze stichting, in kaart te brengen heeft hij met veel geduld en zorg uitgevoerd. Arnold is, zoals u in de vorige nieuwsbrief heeft kunnen lezen eind vorig jaar overleden.

Nu, inmiddels ruim anderhalf jaar na datum van overname, heb ik zegge en schrijve slechts van 5 drukkers mutaties mogen ontvangen...

Tijdens de jaarvergadering afgelopen november in de Pieterskerk in Leiden heb ik tijdens die vergadering een klein pleidooi gehouden voor de daar aanwezige leden om alles wat in het vademecum opgenomen kan worden vooral uit eigener beweging te melden.

Sinds dit pleidooi slechts 1 (ja, slechts één) bijdrage ontvangen...

Ik verzoek u dan ook dringend om eens in het vademecum te kijken of bijvoorbeeld

- uw adresgegevens nog kloppen
- bijzondere letter aankopen heeft gedaan
- drukpers (en) aangeschaft
- bijzondere andere hulpmiddelen hebt verworven
- u inmiddels een emailadres heeft gekregen of van provider bent veranderd
- beschikt over een ander telefoonnummer ...

kortom gekocht of verkocht, gekregen of geruild: van belang zijn *alle* mutaties om een zo goed mogelijk beeld te kunnen blijven houden van het Grafisch erfgoed.

U stuurt uw wijzingen/aanvullingen op per mail of TPG en ik verwerk het dan.

Alleen zo is dan uiteindelijk een betrouwbare ‘bron’ voor een ieder weer beschikbaar.

Mijn adresgegevens, die niet gewijzigd zijn, kunt u uiteraard vinden in het Vademecum. Maar volledigheidshalve hier nog maar eens: Kuinderbos 17, 2134 KM Hoofddorp, e-mail: roboverdelinden@hotmail.com, en mocht u mij willen bellen: (023) 56 145 45

Ik hoop dat de brievenbus en mijn e-mailadres uw berichtenstroom kan verwerken.

Rob J.J. Over de Linden

Grafische Vakbeurs Harderberg

Harderberg, waarom Harderberg flitst door mij heen als ik op de N48 de afslag Ommen-Harderberg neem. Het antwoord blijkt heel simpel te zijn: in de voorgaande jaren werd deze beurs voor de leveranciers aan de grafische wereld hier ook gehouden en er is ruim voldoende gratis parkeerruimte.

Bij de ingang staat de kleine stand van het Mobiel Grafisch Museum. Net zoals op de Deventer boekenmarkt trekken de degelpersen de nodige belangstelling. Twee, drie hallen worden gevuld met alle denkbare machines voor de grafische industrie. Om te beginnen zijn daar de drie reuzen van Europa te weten Océ, Xerox en Kodak. Zij laten alle drie de toekomst zien: schone, zuinige digitale persen die naar zeggen garant staan voor een continu hoge kwaliteit van drukwerk. Nou ja drukwerk? De grens tussen drukken en printen is aan het verdampen. Ik heb mij laten uitleggen dat in nieuwste generaties printers 7 kleuren naast en op elkaar worden aangebracht waarna met warmte een soort versmelting optreedt. Hierdoor ontstaan prachtige kleuren en – eerlijk is eerlijk – een volvlak van welke kleur dan ook heeft overal onberispelijk dezelfde kleur. Het volledig personifiëren van drukwerk, dat wil zeggen, tekst, beeld in combinatie met naam, adres en woonplaats, kan per afgedrukt vel worden geregeld en dat alles bij 40 vellen per minuut.

Dan even terug naar de hoogdruk en drukpersen in het bijzonder. Begin februari was er op de A9 in de Velser tunnel een bizar ongeluk gebeurd. Een dieplader was gaan scharen en had in de tunnel haar last, een heuse locomotief verloren. Tja, en wat dan? Een hijskraan kan in ieder geval weinig uitrichten. Bij het vervoer van drukpersen is zo'n bedrijfsongeval een nachtmerrie. Of het nu een kleine proefpers of een stevige Heidelberg is, bij een val of een klap tegen de muur is vrijwel altijd sprake van vervorming van het frame. En dan nog maar niet te denken van schade aan derden. Om kort te gaan het demonteren en vervoeren van een grote pers is vaak specialisten werk. En als u dat niet bent, en binnen de Stichting Drukwerk in de Marge zijn geen oplossingen voorhanden, dan was daar in Harderberg een tip te vinden: Grafisch Servicebedrijf Sielias. Volgens de map met bedrijfsdocumentatie is Sielias gespecialiseerd in onderhoud, reparatie, onderdelen en waar het nu even om gaat verhuizingen. Verdere gegevens: Spinelstraat 4, 7314 HR Apeldoorn, www.sielias.nl.

Tja, en dan was er een klein minpunt. In de hallen rook het niet chemisch, niet naar drukinkt. Het rook er licht zuur naar snacks en dat was niet zo verwonderlijk. Tegenover een entreeprijs van € 35,00 stond het onbeperkt kosteloos kunnen nuttigen van hamburgers, hotdogs, goulash, nassi, koffie, thee en frisdrank. Het is dan wel zo handig om in het bezit te zijn van een lege maag en een uitnodigingskaart van één van de ruim honderd standhouders.

Peter Duijff

Nieuwe uitgaven

Triona Pers

Verschenen ter gelegenheid van Koppermaandag 2005: *AL – ZZ ~ Nederlandse visserij-codes*.

Boekje met afkortingen (Ameland – Zierikzee) die visserskotters voerden en nog steeds dragen. Het omslag is versierd met twee lino's. 12 pagina's. Oplage 175 exx. € 4.

Meer informatie: www.zolderman.nl/triona/index.html.

Jozef Moetwillig – Gent

Bij de Private Pers Jozef Moetwillig te Gent is zopas *Vaucluse – een erotisch landschap* verschenen. D.i. een bibliofiel boekwerk (22×396×300mm) van 96 pp. waarin 38 aquarellen (in repro) van plastisch kunstenaar Rudi Pillen het gedicht 'Vaucluse' van Jos Brabants illustreren/interpreteren en kent een oplage van 45 exx. genummerd en gesigneerd. De teksten zijn in losse loden letter handgezet uit de Candida (corps 24, romein en cursief) en gedrukt op Lokta, handgemaakt Nepalees papier, 180 g/qm. De zes katernen zijn met vlasdraad genaaid tegen een vaste gelamineerde rug (karton/Lokta).

De kaft draagt in een blinddrukveld (11×11cm) een inlegblaadje van in eigen atelier handgemaakt vlas met goudopdruk. Het geheel is van een stofwikkkel met zeefdruk (vanwege houtskoolkarakter) voorzien. Kleuren: écru, pruim, vlas en oudgoud.

Prijs € 150,-; KB-Albertina D/2005/7347/1

Meer inlichtingen of bestellingen op:

moetwillig@pandora.be

Eikeldoorpers

In de laatste paar maanden zijn verschenen bij de Eikeldoorpers, en te bestellen bij Doortje de Vries, eikeldoorpers@doortjedevries.com, www.doortjedevries.com, Schuttersweg 69, 7314 LD Apeldoorn, tel. (055) 3553526:

er is leven na de dood, Lucebert, als onderdeel van het DDV-project.

Plano/druksel/gedicht in omslag, € 18, 24×16 cm (48×32 cm), oplage 100 exx waar- van 25 exx voor de verkoop en 10 exx als poëzieprent € 85.

Mijn vriend, Rick de Leeuw, plano/druksel/gedicht, € 15 en gesigineerd, 23×16 cm (46×32 cm), oplage 50 exx en 10 exx als poëzieprent € 85.

Ik heb nooit, Gerrit Kouwenaar, gedrukt voor de landelijke poëziedag van 2005. Plano/druksel/gedicht, € 15, 24×16 cm (48×32 cm), oplage 50 exx en 10 exx als poëzieprent € 85.

februari 1996 (dagboekfragment), C.O. Jellema, gedrukt voor de 50ste verjaardag van Frans den Breejen. Tekst/druksel/genaaid, 6 pagina's, € 18 [enkele beschikbaar], 24×15,5 cm.

De schone wereld, Albert Verwey, gedrukt voor de 60ste verjaardag van Marijke Stapert-Eggen. Plano/druksel/gedicht, € 15, 23×15 cm (46×30 cm), oplage 60 exx en 10 poëzieprenten € 85.

Catulli Carmina, 8 latijnse gedichten met druksel (van doortje de vries). Een gezamenlijk project van Ger Kleis, Hans van Eijk en Doortje de Vries, 23×15 cm, 18 pagina's, € 36.

De verzendkosten zijn € 2,50.

Tevens zijn deze *boekjes* verkrijgbaar bij: Minotaurus in Amsterdam en bij boekhandel *Treurniet* in Bredevoort.

Leeuwen temmen

Dank zij een speciaal voor de gelegenheid geformeerd samenwerkingsverband tussen Armoriga-Edities Stichting AD&L (druk), LM Lunteren (colofon) en de Eikel-doorpers (binding en omslag), kon eind vorig jaar ten doop gehouden worden: *Leeuwen Temmen, De Onpersoonlijke Herinneringen van Frans Coenen Ontraadseld door Mariet Boelhouver*. Boelhouver, die neerlandica is, heeft de inhoud van Coenen's roman over het Museum Willet-Holthuysen en zijn laatste tragische bewoners getoetst aan de werkelijkheid van het leven van het echtpaar Willet-Holthuysen en vice versa. Hiervoor kon zij gebruik maken van het archief Willet-Holthuysen, waarin zij onder meer een fotoalbum en een tamelijk onbekend reisjournaal van mevrouw Willet-Holthuysen aantrof. Ook de schriftelijke nalatenschap van Frans Coenen leverde veel ongebruikte informatie over dit onderwerp. Als een ware detective heeft Boelhouver bij haar onderzoek de feiten opgegraven en *Leeuwen Temmen* leest dan ook als een spannende detective. Boelhouver's conclusie betreffende waarheid en verbeelding in Coenen's roman staat haaks op die van de literatuurgeschiedenis tot nog toe, en onderstreept weer eens de waarschuwing dat men er voor moet oppassen literatuur als bron voor de werkelijkheid te gebruiken. *Leeuwen temmen* is te bestellen door € 25 over te maken op giro nummer 5442063 t.n.v. M.T.C. Stapert-Eggen, Boslaan 75, 6741 KD Lunteren.

Vraag en aanbod

Proefpers 1

Te koop aangeboden: Korrex Hannover II proefpers. Drukformaat 50×70 cm. Geschikt voor Franse letterhoogte.
Incl. onderdelenboekje/gebruiksaanwijzing van fabrikant. € 195.
De vergulde maatlat, tel. (010) 511 56 93.

Proefpers 2

Gratis, als één geheel, af te halen uit verwarmde opslag in Norg, Drente: een Korrex proefpers, type Berlin, in gezelschap van een letterbok, gevuld met o.a. een assortiment Garamond.
Marjolein Varekamp, telefoon (0180) 623 284, e-mail: mvarekamp@cs.com of j.philipsen@erasmusmc.nl.

Diversen

Aangeboden: handdegels, tafelproefpersjes en letter. Verder een oude Johannisberg in gedemonteerde staat uit het begin van de twintigste eeuw. Iets bijzonders voor de liefhebber! Inlichtingen: Wolter Storteboom, Museum 'Oude Boekdrukkunst', Dorpsstraat 10-a, 7218 AD Almen, e-mail: wolter_boekdrukkunst@hetnet.nl, www.homepages.hetnet.nl/~zethaak/.

Gezocht

Het Grafisch Centrum Groningen is op zoek naar:

- kleine galeien
- een goed werkend polymeer-apparaat
- clichéwit

Bel of mail met Hans Horn: 050-5420742 of info@grafischcentrumgroningen.nl

Aangeboden

- Atlas licht 28 en 36 en halfvet 28 en 36 (Franse hoogte) € 40
- Mercator cursief 6-8-10-12-16-28-36 en vet cursief 6-8-10-12-16-20-28 (halve kasten) € 70
- Drukwerk in de Marge inktspuit en Quickson special Inktpatronen (Pantone Blue 072, Pantone Red 032, Pantone Yellow 012, Intense Black) € 50.

Bel of mail met Hanneke Briër/Move Don't Move Press: 06-45460343 of movingpress@yahoo.com

Boekbespreking

Lange liefde voor lood

‘Mediageschiedenis in relatie tot technologische ontwikkeling is een nog nauwelijks betreden onderzoeksgebied,’ schrijft Laurens van Krevelen als inleiding op *De toekomst van het grafisch verleden*. In dit prachtig uitgegeven boek, waarin Gerard Post van der Molen een korte geschiedenis van de loden letter te boek heeft gesteld, is duidelijk een liefhebber aan het woord.

Post van der Molen vertelt geen strak geordend verhaal, maar neemt de lezer aan de hand van zijn eigen collectie letters, matrijzen en drukpersen mee in deze ingewikkelde geschiedenis. Illustratief voor zijn enthousiasme en zijn meanderende wijze van schrijven is de zoektocht naar een zeldzaam handgietinstrument, dat hij uiteindelijk vond om er een replica van te laten maken.

Met behulp van secundaire literatuur probeert hij antwoord te vinden op vragen zoals: wat is een letterproef? Het antwoord op die vraag is niet eenvoudig, tenminste dat vermoed je nadat de auteur pas na een paginalange exercitie tot een definitie komt: ‘Uitgave in hoogdruk van een typografisch producent, waarin deze zetmaterialen toont, zoals letters, tekens, vignetten en dergelijke, voor toepassing in eigen bedrijf en/of om de typografische werking ervan voor de klant te demonstreren.’

Post van der Molen houdt het graag concreet en dat levert een zeer boeiend onderzoekje op. Aan de hand van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* heeft hij de ontwikkeling van het zetten in kaart gebracht. Dit woordenboek verscheen in 43 banden van 1864 tot 1998 en is daarmee een illustratie van 134 jaar zet en drukgeschiedenis, vooral omdat de banden katerngewijs geproduceerd werden, soms met lange tussenpozen. Het laatste handzetsel trof hij aan in aflevering VIII-10 uit 1914. ‘Midden in het lemma “lek” is de rechterkolom 1504 uit de hand gezet en de linkerkolom van de volgende pagina (1505) met een zetmachine.’

De toekomst van het grafisch verleden is een uitgave van Drukwerk in de Marge, een stichting die zich inzet voor het behoud van grafisch erfgoed. Dat doel kan niet genoeg gesteund worden, want tot in de jaren tachtig was het de branche zelf die bij duizenden boekdrukmachines vernietigde, ‘om tot een economisch verantwoord bedrijfsbeleid te komen’. Op dit moment zijn nog bijna 150 ‘margedrukkers’ actief, die met afgedankte grafische machines in kleine oplage uitgaven verzorgen die gretig aftrek vinden onder verzamelaars.

Hans Renders

Agenda

Mainzer Minipressen-Messe (MMPM)

Elke twee jaar is Mainz de ontmoetingsplaats voor private presses, kleine uitgevers, boekkunstenaars en auteurs. Op de Mainzer Minipressen-Messe in mei komen bijna 360 deelnemers uit meer dan vijftien landen en 10.000 bezoekers.

De Mainzer Minipressen-Messe bestaat al 35 jaar, en is daarmee de oudste beurs van deze aard in Europa.

De komende beurs vindt plaats van 5 tot 8 mei in twee grote tenten op de oever van de Rijn.

Meer informatie: www.minipresse.de.

DRUKSEL

De stichting en diverse contribuanten reizen ook dit jaar weer af naar Gent voor DRUKSEL 2005.

DRUKSEL is een jaarlijkse beurs van boekenmakers, bibliofiele drukkers en kleine uitgevers. Het is voor België dé plaats waar het niet-reguliere drukwerk getoond en gekocht kan worden. Elk jaar zijn er fondsen van 70 uitgevers te zien, er is een ruim geïnteresseerd publiek. De toegang is gratis.

DRUKSEL 2005 vindt voor de achtste keer plaats te Gent in de Leopoldskazerne aan het Citadelpark tijdens het weekend van 16–17 april 2005 van 10.00 tot 18.00 uur. Er is een tentoonstelling van de typograaf Louis Van den Eede. Op zondag houdt hij ook een openbare les. In een tweede tentoonstelling worden topstukken uit de collectie van het Gentse Poëziecentrum getoond.

Op zaterdag zijn er lezingen door de dichters Peter Holvoet-Hanssen, Philippe Beck, Saskia de Jong en Alfred Schaffer – van deze vier dichters verschijnen tijdens de beurs ook nieuwe bundels.

Meer inlichtingen: www.druksel.be of +32 (0)473.50.99.18

Louis Van den Eede op Druksel 2005

De laatste keer dat er tijdens DRUKSEL aandacht werd besteed aan een typograaf uit België was in 1999. Dit jaar zal de kijker daarom gericht zijn op een van de *éminences grises* van de Belgische typografie, Louis Van den Eede. Gewezen vormgever van dagblad ‘Het Laatste Nieuws’, typograaf van vrijwel het volledig prestigieus kunstboekenfonds van het Mercatorfonds én als docent en bezieler verbonden aan het Plantin Genootschap.

Tijdens DRUKSEL 2005 zal een overzicht gegeven worden van het recente oeuvre van de inmiddels 75-jarige typograaf. Een van de meest succesvolle projecten die hij de

afgelopen jaren heeft afgerond, is de restyling van *De Gulden Passer*, het jaarboek van de Vereniging van Antwerpse Bibliofielen in 2003. Ook *Antwerpen onvoltooide stad* (Lannoo 2003), waarvoor hij werd bekroond met een Plantin-Moretusprijs 2004, en het liber amicorum voor Ludo Simons *Letters in de boeken* (Pelckmans 2004) mogen echter niet onvermeld blijven. De fijne typografie van de plaquettes die het Plantin Genootschap tweejaarlijks uitgeeft, beklijft evenzeer.

En hoe denkt de meester er zelf over? Het antwoord krijgt u tijdens een lezing door Louis Van den Eede zelf op zondagmiddag. Onderwerp en precieze aanvangsuren vindt u te zijner tijd op de websites van DRUKSEL (www.druksel.be) en het Plantin Genootschap (www.plantingenootschap.be).

Gerard Unger 'Beelden van Letters'

De letters waarmee u woorden maakt en teksten schrijft, 'zeggen' door hun vorm dikwijls meer dan u vermoedt. Ontwerpbureau Catapult in Antwerpen wil de letter de aandacht geven die ze verdient, en organiseert daarom een tentoonstellingsreeks onder de naam *Type An Sich*.

Type An Sich richt de schijnwerpers op de letter als bouwsteen van de geschreven communicatie. De eerste tentoonstelling is gewijd aan Gerard Unger, één van de belangrijkste letterontwerpers van de laatste 30 jaar. Miljoenen mensen lezen dagelijks zijn letters, in kranten als USA Today, De Trouw en De Morgen.

Op *Beelden van Letters* worden vier letters van Gerard Unger (Gulliver, Paradox, Capitolium en Vesta) gepresenteerd. De tentoonstelling laat ontwerpschetsen en definitieve letters zien, inspiratiebronnen en toepassingen in boeken, kranten en bedrijfspublicaties. Dit levert een boeiende confrontatie op tussen de letterontwerper, de gebruiker en de lezer.

Catapult, Rubenslei 10, 2018 Antwerpen, tel. +32 3 239 10 10

11 februari t/m 25 maart 2005.

Meer informatie: www.catapult.be of meer specifiek

www.catapult.be/typeansich/index.html

Lezing Vrienden UB Amsterdam

Donderdag 7 april om 21.00 uur zullen de bekende grafisch ontwerpers Reynoud Homan en Irma Boom presentaties van eigen werk geven. Dit naar aanleiding van de tentoonstelling 'Ontwerper & opdrachtgever', die voor deze gelegenheid ook 's avonds geopend zal zijn.

Reynoud Homan kreeg zijn opleiding aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag en aan de universiteit van Reading. Na zes jaar in dienst geweest te zijn bij Total Design in Amsterdam vestigde hij zich als zelfstandig ontwerper. Homan specialiseerde zich in boekverzorging: in uitgaven op het gebied van architectuur, beeldende kunst, fotografie en vormgeving. Bekend en vaak bekroond is zijn reeks *Monografieën van Nederlandse architecten* (1989–98).

Daarnaast ontwerpt Homan huisstijlen, jaarverslagen en postzegels. *Irma Boom* ging na haar studie aan de AKI in Enschede werken bij SDU ontwerpgroep, waarvoor zij *Nederlandse postzegels 87+88* (1988) ontwierp. Deze uitgave (haar eerste ‘best verzorgde boek’) en haar affiches voor het Holland Festival 1990 trokken veel aandacht. In 1991 begon zij in Amsterdam voor zichzelf. Het bedrijfsboek dat zij in 1996 met de kunsthistoricus Johan Pijnappel voltooide voor de jubilerende onderneming SHV is inmiddels een icoon van ‘Dutch Design’. Behalve boeken, haar voornaamste aandachtsgebied, ontwerpt zij huisstijlen, jaarverslagen, kalenders en postzegels.

De lezing wordt georganiseerd door de Vereniging van Vrienden van de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam, en is ook voor andere belangstellenden gratis toegankelijk.

Donderdag 9 april, 21.00 uur, Doelenzaal in de UB, Singel 425, Amsterdam

COLOFON

Deze nieuwsbrief is een uitgave van de Stichting Drukwerk in de Marge.

Voorzitter: Jan Keijser, Leidse Slootweg 4, 2481 KH Woubrugge, gjkeijser@cs.com

Secretaris: Jan Molendijk, Bronforel 2, 2318 MD Leiden, DidM@jmolendijk.com

Penningmeester: Frans den Breejen, Korte Vleerstraat 8, 2513 VM Den Haag, frans@denbreejen.nl

Nieuwe leden/adreswijzigingen graag doorgeven aan de penningmeester.

Nieuwsbrieven verschijnen 4 maal per jaar, halverwege de maanden maart, juni, september en december. Kopij voor de nieuwsbrief dient uiterlijk de eerste van de betreffende maand binnen te zijn.

Bijdragen liefst per email naar nieuwsbrief@boekproductie.nl, of per post naar Nieuwsbrief Stichting Drukwerk in de Marge, Herengracht 51, 1015 BC Amsterdam (op flop of op papier getypt, zo niet in elk geval duidelijk geschreven).

Redactie: Alex Barbaix, Sander Pinkse

Foto: Klokken Zuiderkerk, Amsterdam, Ernest Annyas

De noodklok

Over de toekomst van ons grafisch verleden

Recent ontving ik van papierleverancier ModoVanGelder nummer 51 van het informatieblad *Papier Spreekt*.¹ Op pagina 5 daarvan staat een kort interview met Catherine Cresswell (een expert op papiergebied) onder de titel: ‘Het gevecht tussen full colour digitaal en offset’. Opmerkelijk is hier de parallel met de ‘strijd tussen boekdruk en offset’, zoals we die kennen uit de jaren vijftig en zestig uit de vorige eeuw toen de offset de boekdruk ging verdringen.

Cresswell doet een aantal pittige uitspraken. Zo stelt ze dat de offset nog slechts met 1% per jaar groeit en dat houdt volgens haar stabilisering van die markt in. Op dit moment neemt volgens haar de omvang van hoogvolume full colour printen elk jaar toe met maar liefst 27%. Dat is een spectaculaire groei, maar vergeleken bij offset is full colour digitaal nog steeds een zeer bescheiden markt. Cresswell denkt dat de offset over 15 à 20 jaar verdrongen zal zijn.

Nummer 52 van ‘*Papier Spreekt*’ geeft een nog schokkender toekomstvisie. In die aflevering wordt Ronald Holdijk, een organisatieadviseur, geïnterviewd, die wijst op drie ontwikkelingen. Ten eerste breidt de EU zich uit en de concurrentie met lagelonenlanden neemt daardoor toe. De salarissen in Hongarije zijn bijvoorbeeld slechts een derde van die bij ons. Ten tweede heeft de grafische sector te kampen met fikse overcapaciteit, onder meer omdat oude machines altijd vervangen worden door nieuwe met grotere capaciteit. Ten derde is er weinig groei in de economie en opdrachtgevers verkleinen hun communicatie- en drukwerkbudgetten. Holdijk haalt een topman van ING Bank aan, die stelt dat over zeven jaar nog slechts tien procent van de huidige grafische ondernemingen actief is.² Holdijk ziet specialisatie in niches van de markt als middel voor overleving.

Wat er allemaal van waar is, zal de toekomst uitwijzen, maar duidelijk is wel dat binnen de grafische sector momenteel een golf van bedrijfssluitingen plaats vindt. Dat is niet alleen een sociaal probleem, maar ook dramatisch in het perspectief van behoud van grafisch erfgoed. Als inderdaad over zeven jaar nog maar 10% van de grafische ondernemingen actief is, waar blijven dan de historische materialen en archieven die zich nog bij de huidige bedrijven bevinden? Ik ben daar niet optimistisch over omdat die zaken geen economische waarde meer vertegenwoordigen en in de hectiek van een bedrijfssluiting eerder een ballast vormen dan een punt van zorg.

Offset in de Marge?

Uit de derde inventarisatie binnen de Stichting Drukwerk in de Marge blijkt dat slechts één offsetpers actief is (De Polanenpers). Dat is zowel begrijpelijk als verontwaardigend. Begrijpelijk, omdat de offset een ander soort infrastructuur vereist dan

een simpele hoogdrukpers. Bij de hoogdrukpers heb je letters, insluitmateriaal en gereedschappen nodig, die als nadeel hebben dat zij veel ruimte vergen. Ruimte is schaars en dus zou je verwachten dat margedrukkers in offset hun kans zien om met minder ruimte drukkend productief te kunnen zijn. Dat gebeurt kennelijk niet. Er is bij mijn weten nooit onderzoek gedaan naar de beweegredenen voor de keuze van margedrukkers voor hoog-, vlak- of diepdruk, maar het laat zich raden. Naar mijn idee zijn er tenminste twee duidelijke redenen te onderscheiden.

Ten eerste vereist het werken met offset niet alleen een offsetpers, maar ook de beschikbaarheid van een donkere kamer, terwijl de vormvoorbereiding (plaatmaken) en het drukproces zelf de toepassing van de nodige chemicaliën vereist. Het tot stand brengen en in stand houden van de infrastructuur rond een offsetpers lijkt me een forse drempel om te nemen, zeker in het perspectief van een veel eenvoudiger en goedkoper alternatief met lage drempel: pc en printer.

Die moderne middelen zijn volgens mij de tweede reden voor het negeren van de offset in margekringen. Was het in de beginperiode van het margedrukken (begin jaren zeventig) nog iets bijzonders dat je teksten kon vermenigvuldigen in je schuur, tegenwoordig is er geen enkele drempel meer. Iedereen kan op het gebied van verspreiding van bijzondere en literaire teksten moeiteloos produceren, en dat niet eens in de schuur, maar op elke plek in huis en met veel eenvoudiger middelen dan een drukpers.

Misschien is er nóg een reden aan te voeren voor het negeren van de offset: romantiek. Het werken met een oude hoogdrukpers is een belevenis. Het roept herinneringen op aan tijden van weleer, toen de oude techniek nog 'te begrijpen en te volgen was'. Ook de geuren en geluiden van die oude techniek dragen bij aan die bijzondere sfeer. Kom daar bij offset eens om. Ooit in vervoering geraakt van een Multilith? Die associeer je toch eerder met witgoed, dan met een drukpers? Affiniteit met de ambachtelijke technieken ligt nu eenmaal meer voor de hand dan met de chemische en procesachtige offsettechniek.

Op grond van deze redenen is het onwaarschijnlijk dat de offset in margekringen nog aanhangers zal vinden en de Polanepers zal wel 'margedrukker in de marge van de marge' blijven. Maar waar blijven die techniek en bijbehorende vaardigheden dan behouden? Merkwaardig is dat in discussies over behoud van het grafisch verleden wel gesproken wordt over hoogdrukpersen, steendrukpersen, etspersen en negentiende-eeuwse technieken, maar dat de offsettechniek daarin tot nu toe geen onderwerp is. De vraag is wie zich zal bekommeren om het behoud van offset-erfgoed. Als het niet bij de margedrukkers is, dan lijken me de grafische musea de voor de hand liggende bewaarplaatsen. Uit de enquête onder de grafische musea blijkt echter niet dat offset daar wel aandacht krijgt.³

Wat zouden we moeten behouden en wat is er behouden?

De term erfgoed wordt te pas en te onpas gebezigd. We zouden kritisch moeten zijn in wat als erfgoed beschouwd kan worden en wat die term niet verdient. De met de grafische technieken verbonden middelen en vaardigheden zou ik in zijn algemeenheid als potentieel erfgoed willen bestempelen, alleen al vanwege het belang voor ons begrip voor typografie in huidige geavanceerde toepassingen. Zo stelt Piet Visser, voormalige hoofdconservator van de Universiteitsbibliotheek Amsterdam: ‘Zolang in ons IT-tijdperk overdracht van informatie blijft plaatsvinden door middel van letters, cijfers, “one-liners”, kolommen, regels, zinnen en teksten, kleuren, logo’s, pictogrammen, plaatjes en andere “visuals”, zolang zullen ontwerpers en vormgevers van beeldschermpresentaties, websites of andersoortige “virtual displays” gebruik blijven maken van grafische tradities en principes, daarop voortbouwen, modulaties en innovaties toepassen.’⁴

Dat wil niet zeggen dat alles vanuit het grafisch verleden belangrijk is. Recent vond ik bij een antiquaar in een doos een fraaie, nogal gedateerde brochure van de ‘Quadritek 1200’. In de jaren negentig werd mij door een drukker al zo’n kostbare installatie aangeboden. Ik mocht hem hebben, anders zou hij de vuilnisbak ingaan. Maar wat moest ik ermee, want de met het fotozetten verbonden druktechniek, de offset, had ik niet in huis en ik kon verder niemand vinden die interesse voor dit systeem had. Hij werd dus weggegooid. De vraag is of fotozetsystemen uit de jaren zeventig en tachtig, zoals de Quadritek, beschouwd moeten worden als grafisch erfgoed en zo ja, wie zou zich daar dan druk over moeten maken?

Uit de eerder genoemde enquête onder de grafische musea, bleek dat van de 22 respondenten er zich 12 richten op hoogdruk en 2 op 'algemeen', dat wil zeggen hoog-, vlak- en diepdruk (die vlakdruk betreft steendruk). De overige musea richten zich uitsluitend op aspecten als papierfabricage, schriftelijke communicatie, het eigen bedrijf, lettergieten, grafisch ontwerp, de geschiedenis van de krant en één op pers- en documentaire fotografie. Offset wordt niet genoemd. Als twaalf musea zich richten op hoogdruk, dan is de kans groot dat zij allemaal hetzelfde soort materialen (persen en gereedschappen) verzamelen. In dat verband is het veelzeggend dat in de enquête 12 musea aangaven nooit hun collectiebeleid af te stemmen met elkaar, 10 soms en verder dat bij slechts 2 musea de materiële collectie is beschreven.

Dat alles roept de vraag op naar wat op grafisch gebied als essentieel erfgoed beschouwd kan worden. Twee voorbeelden. Een trapdegel uit de begintijd lijkt me van belang, maar wanneer er tien van die persen zijn, hoe belangrijk is het dat een van de tien behouden blijft als die om welke reden dan ook bij een grafisch museum 'overtollig' is? Is het in zo'n geval niet belangrijker te investeren in het behouden van een later type, waarbij bijvoorbeeld de degel het fundament parallel nadert en de drukkracht mede met trekstangen uitgeoefend wordt?

Als tweede voorbeeld offset. Het lijkt me niet realistisch ervan uit te gaan dat een pers van tien geschakelde druktorens behouden zou kunnen of moeten worden, maar wel een Multilith en een kleinere offsetpers van Heidelberg uit de overgangperiode van boekdruk naar de offset, bijvoorbeeld een gecombineerde offset- en boekdrukcilinder uit de KOR-serie, maar wie wil en kan zich daar voor inzetten? Het lijkt me dat zo'n pers in ieder geval bij een van de grafische musea behouden zou moeten worden.

De ‘Grafische Collectie Nederland’

De grafische musea en werkplaatsen, de margedrukkers en nog een aantal academies en andere opleidingsplaatsen in ons land beschikken met elkaar over heel wat grafisch erfgoed. Zolang er geen ‘nationaal grafisch museum’ is, kunnen we dat gezamenlijke bezit beschouwen als de ‘Grafische Collectie Nederland’. De vraag is wel hoe toekomstvast de collecties van de getraceerde 29 grafische musea, 61 grafische ateliers en 175 margedrukkers zijn. *Maar hoe kunnen we discussiëren over behoud van erfgoed als we niet eens weten wát er eigenlijk behouden is?*

Het lijkt me daarom van belang de Grafische Collectie Nederland in kaart te brengen. Alleen van de margedrukkers is, door de gehouden inventarisaties, bekend waarover zij beschikken. Met zo’n inventarisatie zouden op eenvoudige wijze ook de musea en werkplaatsen in beeld gebracht kunnen worden. De resultaten ervan zouden, in combinatie met de informatie over de margedrukkers, de basis kunnen vormen voor antwoorden op vragen en afwegingen als: waaruit bestaat de ‘Grafische Collectie Nederland’, welke unica zijn tot nu toe behouden, wat missen we en niet in de laatste plaats: wat verstaan we onder grafisch erfgoed? Dat geeft mogelijkheden om bij bedrijfssluitingen e.d. aan te geven wat als onvervangbaar erfgoed beschouwd en gered zou moeten worden.

Recent heeft de Koninklijke Bibliotheek (KB) een advertentie geplaatst voor een stagiair voor haar ‘Project Grafische Musea’.⁵ Bedoeling is dat de stagiair de lijst van musea en werkplaatsen uit het boek *De toekomst van ons grafisch verleden* verder uit gaat diepen en daarvan een actueel overzicht gaat vervaardigen dat op de websites van de KB en de Dr. P.A. Tiele-Stichting een plaats zal krijgen. Het zichtbaar maken van plaatsen waar grafisch erfgoed in ons land bewaard wordt, is belangrijk. Het inventariseren van de collecties én het vaststellen van wat onder grafisch erfgoed verstaan moet worden, lijkt me minstens zo noodzakelijk.

Overdracht van vaardigheden

De toekomst van ons grafisch verleden wordt momenteel binnen de stichting en bij de grafische musea en werkplaatsen verspreid. Achterin staat de adreslijst van die instellingen.⁶ Daarmee krijgen allen die daadwerkelijk met grafisch erfgoed omgaan – dus de margedrukkers én diegenen die verbonden zijn met de musea en werkplaatsen – een middel in handen om contacten te leggen in eigen kring (collega’s) en daarbuiten. Meermalen hoorde ik binnen de musea zorgen uiten over wie op termijn nog in staat zou zijn te demonstreren hoe de verzamelde machines en gereedschappen werken, maar van activiteiten om vanuit die zorg daadwerkelijk iets te doen, heb ik in ons land niets waargenomen. Internationaal is over de teloorgang van grafische vaardigheden en vakkennis inmiddels de noodklok geluid.⁷

Bij het organiseren van praktijkgroepen en rollencursussen bleek me dat er bij margedrukkers grote behoefte is aan overdracht van vakkennis. Die behoefte leeft,

maar opvallend is dat het over het algemeen blijft bij het uiten van verwachtingen. Initiatieven moeten blijkbaar door ánderen genomen worden. Waarom eigenlijk? Als er ergens nog vaklieden rondlopen, dan is het bij de grafische musea en de grafische werkplaatsen/ateliers. Wat let de marge-drukkers om die vak kennis daar te halen? Waarom vragen ze de vaklieden van de musea en werkplaatsen niet om cursussen te geven? Dat kan overigens ook interessant zijn voor andere geïnteresseerden. Misschien zijn de musea daar niet goed op ingericht, dat kan, maar de grafische werkplaatsen wel degelijk. Dat zou alle betrokkenen ten goede kunnen komen en zelfs mogelijkheden kunnen bieden

voor versterking van de financiële positie van die instellingen, want alleen voor niets gaat de zon op.

Verbruiksmiddelen

Het gaat niet alleen om behoud van erfgoed, het gaat er ook om dat we met de behouden materialen kunnen blijven werken. Als een techniek uit de gratie raakt, zijn ook onderdelen en de met zo'n techniek verbonden verbruiksmiddelen in de kortst mogelijke tijd niet meer verkrijgbaar. Als binnen zeven jaar nog maar tien procent van de huidige grafische ondernemingen actief is, welk bestaansrecht hebben producenten en leveranciers van de noodzakelijke verbruiksmiddelen binnenkort nog? Graphec komt niet meer met zijn bestelbusjes langs omdat die service te duur is en heeft de levering van verbruiksmiddelen nu anders opgezet.⁸ Die middelen worden gelukkig nog geleverd, maar hoe lang nog? Wie zal op termijn nog spanvellen, rubberdoek, onderlegkarton, drukinkten, vca en dergelijke willen en kunnen leveren?

Toen de boekdruk ter ziele ging, bleken we met offsetinkten verder te kunnen, maar toner en inkt van een inktjetpatroon werken echt niet bij een trapdegel of proefpers. We zullen dan moeten zoeken naar vervangende verbruiksmiddelen en moeten gaan experimenteren en improviseren. Zo kun je in plaats van vca, slaolie gebruiken en ook zwarte inkt is maar een betrekkelijk probleem: met gekookte lijnolie en roet kun je zelf een heel eind komen, maar het zelf maken van gekleurde inkten wordt al lastiger. Maar hoe zit het met de moderne inkttoevoegingen (tegen pluk, voor het drukken van volle vlakken e.d.) en hoe komen we aan al die andere verbruiksmiddelen die nodig zijn voor de hoogdruk?

In de loop van de jaren tachtig werden we geconfronteerd met het feit dat Tetterode allerlei gereedschappen, materialen en verbruiksmiddelen voor de hoogdruk uit het assortiment definitief verwijderde. Gelukkig konden we toen in geval van nood nog aankloppen bij drukkerijen die soms nog beschikten over wat oude restanten, maar die mogelijkheden zijn binnenkort echt voorbij ('binnen 7 jaar, nog maar 10% ...'). Op technisch gebied kunnen Tjitze en Chris ons met hun uitgebreide vakken-nis gelukkig nog bijstaan, onderdelen maken en adviseren, maar in technische opleidingen komen hun specifieke kennis en vaardigheden helemaal niet meer aan de orde.

Somberheid troef? Welnee, maar ik neem wel maatregelen. De vanzelfsprekendheid van Graphec is voor mij geen vanzelfsprekendheid meer, maar een unieke kans om nog aan verbruiksmiddelen te komen. Nu kan ik nog spanvellen, rubberdoek en dergelijke kopen en sla die veel ruimer in dan ik nodig heb. Daarnaast houd ik er ernstig rekening mee dat het moment nadert waarop we voor verbruiksmiddelen moeten gaan improviseren. Kortom, het is tijd de oude vakboeken niet alleen te koesteren, maar ze ook écht te bestuderen. Gewapend met die kennis zullen we te zijner tijd opnieuw wegen moeten vinden om met pers en papier te kunnen blijven werken.

De tegenwerping 'dat het wel niet zo'n vaart zal lopen', vanuit de ervaring dat er altijd weer oude persen en materialen ter beschikking waren en komen, lijkt me een illusie. De overgang van boekdruk naar offset was, op de keper beschouwd, maar een betrekkelijk ingrijpende overgang *binnen* het vakgebied. Niet voor niets introduceerde Heidelberg in de beginperiode een pers die geschikt was voor offset en (indirecte) boekdruk. In die zin is er nog sprake van een 'natuurlijke' ontwikkeling. Maar laten we ons geen zand in de ogen strooien: de overgang naar digitale technieken vormt technisch gezien een finale breuk met het verleden. De digitale techniek heeft niets met de traditionele druktechniek te maken. De enige band met het verleden is te vinden in de grafische tradities en principes die nog gehanteerd worden in de vormgeving, iets waar Piet Visser dus op wees.

Archieven

In de nu nog actieve bedrijven kunnen we soms in hoeken en gaten nog oude zaken aantreffen die bewaard gebleven zijn uit een zekere piëteit met de oprichters of familieleden, of uit nostalgische overwegingen. Bij een fusie, een bedrijfs-sluiting of faillissement zijn dat toch zaken met de minste prioriteit. Dat geldt evenzeer, zo niet meer, voor oude (bedrijfs)archieven. Drie voorbeelden uit de recente praktijk.

Tijdens het schrijven van dit artikel werd ik geconfronteerd met het ongeordende archief van een drukker die begin jaren dertig van de vorige eeuw zijn zaak begonnen was. Een enthousiaste, voormalig zetter, die op eigen kracht een grafisch museum voert, was er net op tijd bij geweest, want de papiercontainer stond al

klaar en de drukkersmaterialen waren bestemd voor de schroothoop. Hij kwam met de eigenaren overeen dat hij de zaak leeg zou halen voor zijn museum en het erfgoed uit die drukkerij heeft in zijn opstelling nu een prominente plaats gekregen.

Een vluchtige schouw van het nog ongeordende archief verried direct al de aanwezigheid van uniek en persoonlijk materiaal, want die drukker had werkelijk alles bewaard, zowel uit het interbellum als uit de oorlog. De eerste grafische school startte in 1907 (Utrecht), andere volgden later. In die begintijd was er nog geen ‘uniforme leerstof’ en mannen als Ronner, Winkler en Buys kwamen pas in het tweede decennium van de twintigste eeuw uit met hun vakboeken. Maar wat leerden ze dan op school en aan de hand van welke stof? In het nu behouden, maar nog niet ontsloten archief, bevinden zich onder andere dichtbeschreven dictaatboeken en -chairs, inclusief fraaie werktekeningen. Zo werd de leerstof kennelijk overgedragen en die informatie is alleen in persoonlijke drukkersarchieven terug te vinden, als die al behouden is. Lof voor de alerte zetter die alles gered heeft, maar eigenlijk zou zo’n archief vakkundig ontsloten en geconserveerd moeten worden en voor onderzoek toegankelijk moeten zijn.

Het tweede voorbeeld. Onlangs werd ik benaderd door een andere voormalig zetter. Hij toonde me fraaie plakboeken, waarin hij zijn hele opleidings- en arbeidsverleden vastgelegd had. Vanaf de eerste dag had hij de opdrachtenbriefjes bewaard, met daarbij zijn uitwerkingen die voorzien zijn van het commentaar van de leraar. Deze zetter werd in de jaren vijftig opgeleid. De grafische scholen hadden in die tijd al een respectabele ontwikkeling doorgemaakt en op het gebied van leerstof was door toedoen van de vakbonden en de scholen een stroom vakboeken verschenen, zoals de bekende ‘Uniforme Leerstof’. Het waren mannen als Blankenstein, Ronner, Ingen de Priëlle en nog vele anderen die zich daarvoor beijverd hadden.⁹ Die vakboeken zijn nog wel te vinden, maar wat deed men in de opleiding daarmee? Op zich zijn die boekjes wel informatief, maar ook beknopt. Zonder praktische toelichting mis je heel wat. De plakboeken van deze zetter maken duidelijk wát er in de opleiding gedaan werd. Deze plakboeken zijn uniek, die moeten bewaard blijven en inmiddels is daarvoor contact gelegd met de Universiteitsbibliotheek Amsterdam (UBA).

Het laatste voorbeeld, nu van een kleine drukkerij uit het begin van de twintigste eeuw, die niet zo lang geleden ging sluiten. In een hoek lag een stapel grootboeken en journales vanuit de crisistijd en Tweede Wereldoorlog. De boeken geven nauwkeurig het financiële beheer van dit bedrijf weer. Ze waren bestemd voor de papiercontainer. Ik mocht ze meenemen en ze liggen nog in mijn boekenkast. In principe zijn ze bestemd voor het betreffende streekarchief, maar wellicht is het beter dat ze

in een gespecialiseerde collectie opgenomen worden, zodat ze beschikbaar zijn voor onderzoek in samenhang met andere drukkerijarchieven.

De meest voor de hand liggende bewaarplaats voor archiefmateriaal met betrekking tot productie, verspreiding en gebruik van boek- en drukwerken én voor het onderbrengen vanarchieven van grafische bedrijven, is de Universiteitsbibliotheek Amsterdam (UBA). In die bibliotheek bevinden zich grafische collecties, zoals de 'collectie moderne typografie', waarin zich onder andere private presses bevinden, clandestiene uitgaven uit WO II en verder ontwerpersverzamelingen, zoals die van het 'Nederlands Archief Grafisch Ontwerpers' (NAGO) en de 'KVB-collectie' (de uitgebreide bibliotheek van de 'Koninklijke Vereniging voor het Boekenvak'). Het is de vraag in hoeverre de grafische sector bekend is met de KVB-collectie, zodat men in voorkomend geval 'als vanzelfsprekend' contact opneemt met de UBA voor het onderbrengen van een 'overtollig' archief! In het licht van de vele grafische bedrijfs-sluitingen op dit moment, lijkt het me van wezenlijk belang om binnen de grafische sector aan die bewaarfunctie van de UBA met de KVB-collectie ruime bekendheid te geven.

'Meldpunt Grafisch Erfgoed'

Intussen gaat de vernietiging van grafisch erfgoed gewoon door. Persen worden verschroot, documenten (boeken en archiefstukken) verdwijnen in de papierbak. Ik zou willen pleiten voor de instelling van een *landelijk meldpunt grafisch erfgoed* waar men dergelijke materialen kan aanmelden. Ook zou binnen zo'n meldpunt, het behouden erfgoed – zowel materieel als documentair – geregistreerd moeten worden. Dat biedt mogelijkheden om te beoordelen wat beslist behouden dient te worden, na te gaan waar dat ondergebracht zou kunnen worden en dat te bewerkstelligen.

Het is de vraag wie dit zou kunnen organiseren. Een aantal instellingen en organisaties is momenteel al op deelaspecten actief. Zo profileert de Koninklijke Bibliotheek (KB) zich steeds meer als organisator van erfgoedbehoud op het terrein van boeken, teksten en geschiedenis, terwijl de UBA actief grafischearchieven zoekt en conserveert. De Dr. P.A. Tiele-Stichting streeft naar integrale bestudering van het boek als communicatiemedium in heden en verleden en werkt daarbij nauw samen met de KB (zoals bijvoorbeeld in het bovengenoemde project Grafische Musea). Aan de totstandkoming van de uitgave 'De toekomst van ons grafisch verleden' van de Stichting Drukwerk in de Marge heeft de Dr. P.A. Tiele-Stichting eveneens bijgedragen, net zoals de Grafische Cultuurstichting en de Stichting Museum Enschedé. Het lijkt me dat deze instellingen en organisaties met elkaar over voldoende kennis en praktische mogelijkheden beschikken om een dergelijk 'meldpunt grafisch erfgoed' te realiseren.

Gerard Post van der Molen

Noten

1. 'Papier-autoriteit Catherine Cresswell geeft haar visie. Het gevecht tussen full colour digitaal en offset' in: *Papier Spreekt* nr. 51, najaar 2004, p. 5.
2. 'De grafische sector op jacht naar niches. Specialisatie als overlevingsstrategie.' *Papier Spreekt* nr. 52, winter 2004, p. 10-11.
3. Alwin van Steijn & Gerard Post van der Molen, 'Behoud van grafisch erfgoed in Nederland. Enquête'. Amsterdam, Grafische Cultuurstichting/De Ammomiet, 15 september 2003, in: Gerard Post van der Molen, *De toekomst van ons grafisch verleden*, Amsterdam, Stichting Drukwerk in de Marge, 2004, p. 147-153.
4. Piet Visser, 'Ten Geleide' in: Gerard Post van der Molen & Ronald Rijkse, *'t Geluck waeit niemand in den mond*. Amsterdam/Middelburg, Universiteitsbibliotheek Amsterdam/Zeeuwse Bibliotheek, 2000, p. 9.
5. <http://www.kb.nl/pz/stages/stageplaats16.html>
6. Gerard Post van der Molen, 'Overzicht van grafische musea & grafische werkplaatsen' in: *De toekomst ...*, p. 154-161.
7. Johan de Zoete, 'De "Association of European Printing Museums"' in *De toekomst ...*, p. 16-18.
8. 'Wifac/Graphec' in: *Nieuwsbrief* nr. 111 (2004), p. 23.
9. Zie bijvoorbeeld de artikelenreeks: Gerard Post van der Molen, 'Doorzetten en aanpakken' in: *Boekenpost* 7 (1999), nrs. 42-45.